

DÖNÜM NOKTALARI

**Hristiyanlık Tarihinin
Gidişinin Belirleyen Anlar**

**Mark A. Noll, Chuck Faroe
ve Ken Wiest**

Dönüm Noktaları

[Mark A. Noll, Chuck Faroe ve Ken Wiest](#)

Telif Hakkı/Copyright Mark A. Noll, Chuck Faroe ve Ken Wiest, 2008

Originally Published by e-manet

E-Kitap [Hristiyan Kitaplar](#) tarafından yapıldı. Daha fazla ücretsiz kitap indirmek için [sitemize ziyaret edin](#).

[Türkiye'de Kilise Adresleri](#)

Bu kitabın içeriği ilk olarak e-manet üç aylık Kutsal Kitap ve tanrıbilim dergisinde yayımlanmıştır. e-manet Yazı Kurulu izniyle kitap olarak hristiyankitaplar.com tarafından derlenip ücretsiz indirim için sunulmuştur.

e-manet dergisi hakkında daha çok bilgi edinmek için lütfen <https://www.e-manetdergi.org> web sitesini ziyaret edin.

Bu kitabın içerikleri Mark A. Noll'un *Turning Points: Decisive Moments in the History of Christianity* (Grand Rapids, Michigan: Baker Academic, 2001) başlıklı kitabından Chuck Faroe ve Ken Wiest tarafından derlenmiştir.

Telif Hakları © 2003-2008 Mark A. Noll, Chuck Faroe ve Ken Wiest. Tüm Hakları saklıdır. İzin ile Kullanılmıştır.

İçindekiler

[Kilise Tarihine Giriş ve Yeruşalim'in Düşüşü](#)

[İznik Konseyi: "Noel Baba Neredeyse Ankara'ya Gelmişti"](#)

[Kadıköy Konseyi: "Şizofren bir İsa mı?"](#)

[Aziz Benedictus'un Manastır Kuralı: "Manastır Hayatı" Deyip Geçmeyin](#)

[Doğu ile Batı Arasındaki Ayrılık: Büyük Bölünme](#)

[Worms Meclisi, Protestanlığın Doğumu](#)

[Yeni bir Avrupa: İngilizler'in Egemenlik Yasası \(1534\)](#)

[Wesleyler'in Getirdiği Yeni Ruhsallık \(1738\)](#)

[Fransız Devrimi: Avrupa'da Hıristiyan Karşıtlığının Yayılması \(1789\)](#)

Kilise Tarihine Giriş ve Yeruşalim'in Düşüşü

Kilise tarihi genellikle kilise önderlerinin dini bilgisinin en zayıf yönünü oluşturur. Bu yazıyla, *e-manet*, ABD'deki Wheaton Üniversitesi'nde kilise tarihi profesörü olan Mark Noll'un *Dönüm Noktaları: Hıristiyanlık Tarihinde Önemli Anlar* adlı kitabını özetleyen bir seriyi başlatmıştır. Adından da anlaşılacağı gibi, Noll'un kitabı, kilise tarihinin kritik anlarını gözler önüne sermektedir. Türkiye'deki önderlerin kilise tarihine ilgilerinin artmasını, bu tarihi incelerken daha coşkulu olmalarını ve bu malzemeyi vaazlarında ve öğretilerinde kullanabilmelerini dileriz.

Mezmur 77:11'de Asaf, "RAB'bin işlerini anacağım, evet, geçmişteki harikalarını anacağım" diyor. Eski Antlaşma yazarları Tanrı'nın geçmişteki işlerinin *anıılması* ve kişiliğimizde değişimlere yol açması gerektiğini söylemişlerdir. Elbette ki, Tanrı'nın işlerini anmaya yönelik bu buyruk, O'nun kilisesinde yaptıklarını da içermektedir!

Giriş

Kilise tarihi ne ile ilgilidir?

Matta 28:18-20 ve Elçilerin İşleri 1:8 bize şu ilkeleri bildirmektedir:

- Kilise tarihi, iki önemli yolculukla ilgilidir: Mesih adına başkalarına ulaşmak amacıyla *dışa* yapacağımız yolculuk ve diğer insanları Mesih'te eğitmek için *içer* yapacağımız yolculuk.
- Kilise tarihi, Tanrı'nın sonsuza dek halkının arasında oluşuyla ilgilidir.

Kilise tarihi neden incelenmelidir?

Tarih Hıristiyanlar için önemlidir; çünkü imanımızın temeli gerçek tarihi olaylardır. İsa'nın beden alışı, kurban edilişi ve yeniden dirilişi ya da Kutsal Ruh'un gelişi gibi gerçek tarihi olaylar olmasaydı, kilise de olmazdı.

Kilise tarihi dersleri, yorumbilim konusunda bize yardımcı olur. Kutsal Yazı üzerine sorduğumuz soruların çoğu daha önce sorulmuş ve yanıtlanmıştır. Kilise tarihi aynı zamanda "gözde" yorumlarımız hakkında bizi uyaran bir bakış açısı kazandırır. Kilisenin yüzyıllar süren tarihi boyunca "gözde" yorumlar gelmiş ve gitmiş ve çoğunlukla yanlış, aptalca, hatta tehlikeli oldukları ortaya çıkmıştır.

Kilise tarihi, bizi çevreleyen kültürle ve çağımızın meseleleriyle ilgili dersler verir. Kilise tarihi, bizden öncekilerin, Kutsal Ruh ve Tanrı Sözü'nün verdiği yetkiyle savaş, ekonomik sistemler, biyoetik, bilim gibi konularla nasıl bilgece uğraştıklarını gösterir.

Kilise tarihi, Hıristiyanlar için gerçek bir öneme sahip olan konuları açığa çıkarır.

Günümüz kilisesi atalarımızdan mirastır. Bu mirası göz ardı etmeye ya da değiştirmeye cüret etmeden önce, imanlı atalarımızın nasıl ve neden kiliseyi bu şekilde biçimlendirdiklerini öğrenmemiz gerekir.

Tarihi boyunca kilisenin içine düştüğü korkunç hatalar bize alçakgönüllülüğü öğretiyor. Kilise tarihinde, hatta bu tarihin en büyük kahramanlarının yaşamında bile, yüzleşemeyeceğimiz günah yoktur. Bencillik, şehvet, isyan, korkaklık, hatta cinayet ve güç tutkusu, kilise tarihini lekelemiştir. Bu lekeli geçmişin gerçekliğini kabul edersek, Tanrı'nın sabrını, bağışlayıcılığını ve lütfunu daha iyi görürüz.

İlk Dönüm Noktası: Yeruşalim'in Düşüşü

Yahudiler, Romalılar'ın egemenliğinde, çeşitli ekonomik sömürülere maruz kalmış ve putperest yönetim altında yaşamının sıkıntılarını çekmişlerdi. Roma ve Yahudiler arasındaki gerilim, İ.S. 66 yılında Romalılar Yahudiler'e savaş ilan edince doruk noktasına ulaştı. Savaş birkaç yıl sürdü ve Roma imparatoru Titus'un yönetiminde Tapınağın yıkımıyla sona erdi. Tapınak yıkıldığında Hıristiyanlığın Musevilikle özdeşleştiği dönem de son buldu; Hıristiyanlık kendi inanç ve uygulamalarına sahip ayrı bir din konumuna kavuştu.

Yine de Hıristiyanlığa Yahudilikten kalan kültürel miras birinci yüzyıl kilisesinin sorunlarını ve tartışmalarını şekillendirmiş ve cevaplar için de temel olmuştur:

1. Soru: Gerçek nedir? Kilise için Mesih'te açıklanan tanrısal vahiydir.
2. Soru: Gerçeği nasıl bilebiliriz? Gerçek, kilise için Eski ve Yeni Antlaşma olan yazılı vahiye kodlanmıştır.
3. Soru: Gerçek nasıl uygulanır? Gerçek, her biri kendi önderine sahip olan topluluklar içinde uygulanır. Bu topluluklar Eski Antlaşma'dan çok şey almıştır.

Kilisenin gelişmesine katkıda bulunan tarihi koşullar:

- Roma yönetimi güvenliği sağlamış ve Roma İmparatorluğu'nun kara yolu ağı ulaşımı kolaylaştırmıştı. Bütün bunlar, müjdenin yayılmasına yardım etmiştir.
- Helenistler'in ortak dili ve kültürü, imparatorluktaki insanların birbirlerini kolay anlamalarını sağlamıştır.
- Akdeniz bölgesi boyunca Kutsal Yazıları incelemiş dindar Yahudiler yaşamaktaydı. Bu insanlar, Tanrı Sözü'ne uygun yaşamak istiyorlardı, Mesih'i bekliyorlardı ve Eski Antlaşma'daki peygamberliklerin İsa'da gerçekleştiğine inanıyorlardı.
- Akdeniz bölgesinin sakinleri, miras aldıkları dinlerden memnun değillerdi.

Bu tarihi koşullar kiliseye zorluklar da yaşatmıştır:

- Hıristiyanlar'a hem Romalılar hem de Yahudiler tarafından zulmedilmiştir.
- Birçok ulusun yaşadığı ortamda ve çağda kilisenin, tapınma ve ruhsallıkla ilgili

belirgin kuralları yoktu. Zaman geçtikçe bu konuda açık tanımlara ihtiyaç duyuldu: Kilise, Yahudiilik'in bir devamı mıydı, yoksa Yahudilik'ten farklı mıydı? *Çarmıha gerilmiş* bir kurtarıcıya tapınmanın anlamı neydi?

Hıristiyanlık'ın ilk döneminin niteliği üç kavramla özetlenebilir: kanon, piskoposluk ve inancalar.

Kanon (Evrensel Kutsal Yazılar)

- Kilisenin tapınma, dua ve ayin konusunda ölçütlere ihtiyacı vardı. Sapkınlığı yargulamak için de tanrıbilimsel ölçütlere ihtiyaç vardı.
- Eski Antlaşma'yı oluşturan Kutsal Yazılar'dan sonra kutsal yazılar listesine kabul edilen ilk kitaplar, müjdeler ve daha sonra da Pavlus'un mektuplarıydı. İlk iki yüzyıl boyunca bu listeye alınmamış kitaplar da vardı: 2. Petrus, İbraniler, Yakup, 2. ve 3. Yuhanna ve Vahiy. Bu kitapların listeye hemen dahil edilmemesinin nedenleri çeşitliydi. Nedenler arasında yazarların bilinmeyişi, kitapların çok kısa oluşu ve çok fazla sembol içermeleri sayılabilir.
- Sapkınlığın yarattığı baskılar, kutsal yazı listesinin oluşturulması sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, sapkın Marcion, bazı mektupları ya da müjdeleri kabul etmeyi reddetmişti (Luka'nın bazı bölümleriyle Pavlus'un 10 mektubunu kabul etmişti). Sapkınlarla yaşanan bu gibi uyuşmazlıklar, kiliseyi, hangi yazıların kutsal olduğuna karar vermeye zorladı.
- Bir metnin kutsal metin olarak kabul edilmesinin en önemli ölçütlerinden biri, "elçilik" dönemine ait olup olmamasıydı. Bu ölçüt, *belirli kişileri* (on iki elçi ve Pavlus'un yazıları kabul edilmiştir), *tarihi* (elçilerin yaşadığı tarihin ötesinde hiçbir yazı kabul edilmemiştir) ve *içeriği* (kabul edilmek için bir yazının elçilerin öğretisiyle uyumlu olması gerekmiştir) kapsar.
- Yeni Antlaşma'nın 27 kitabını da kapsayan ilk liste, Athanasius'un İ.S. 367'de yazdığı bir mektupta bulunmuştur. Yeni Antlaşma metni, İ.S. 367 yılında Kartaca'da toplanan kilise konseyinin hazırladığı belgede resmi olarak açıklanmıştır.

Piskoposluk

- Yeni Antlaşma'nın önderlik tanımları esnekler, kilise düzeni ve idaresinin çeşitli biçimlerinin kabulüne olanak tanımıştır.
- Krallık piskoposunun görevini vurgulayan kurulu kilise düzeni, ikinci yüzyılın başlarında Ignatius'la birlikte önem kazanmıştır.
- Krallık piskoposunun görevi ya da gerekliliği düşüncesi, bu konuyla ilgili sınırlı tarihi kanıtların değerlendirilmesinden çok, kişinin tanrıbilimsel bakış açısına bağlıdır. Protestanlar, elçiliğin yalnızca Yeni Antlaşma'da bulunduğunu düşünürken, Katolikler elçiliğin hem Yeni Antlaşma'da hem de piskoposların devam eden hizmetinde (özellikle papalık hizmetinde) olduğunu düşünürler.

İnancalar (amentü, inanç akideleri)

Kilise konseyleri tarafından belirlenen inancalar daha sonra tartışılacaktır. Ancak, vaftizle ilgili inancalar, ilk dönem kilisesi için özet(kısa) ve temel öğreti görevi görüyordu. Bu inancalar, yalnız inananlara doğru bir öğre-tiş vermek için değil, aynı zamanda kilisenin inancını yanlış öğretilere karşı korumak için de çok etkiliydi.

İznik Konseyi: “Noel Baba Neredeyse Ankara’ya Gelmişti”

Konsey, 20 Mayıs 320’de İznik’te toplandı. Konstantin’in çağrısını 230 piskopos kabul etti. Siyasal gücü elinde tutan birinin Hıristiyanlıkla ilgili işlere karışması ilk kez oluyordu. Peki, konu neydi? Konu, Tanrı Oğlu / Tanrı Sözü ilişkisinin nasıl anlaşılması gerektiğini ve Tanrı’nın tekliğini açığa kavuşturmaktı.

İmparator Konstantin, Hıristiyanlık’ı, imparatorlukta özlediği birliği sağlamak için etkin bir araç olarak görüyordu ve bu nedenle Hıristiyanlık’ın gelişmesi için çok şey yaptı. Bu nedenle Mesih’in kişiliğiyle ilgili anlaşmazlıkları sadece tanrıbilimsel açıdan rahatsız edici görmekle kalmadı, siyasal açıdan da çok tehlikeli sayıyordu. Konsey için ilk seçilen yer Ankara’ydı; ama İznik Konstantin’in askeri karargahına daha yakındı. İznik Konseyi’ne katılan ilginç kişilerden biri Myra (bugünkü Demre) piskoposu Nicholas (Noel)’di. Noel, daha sonraları Noel Baba diye anılmaya başladı.

Konsey’de öne çıkan iki kişi vardı: İskenderiye’den piskopos Arius ile piskopos yardımcısı Athanasius. Arius’un iki hayati kaygısı vardı. Bir tanesi Baba Tanrı’nın mutlak üstünlüğü ve yüceliği; diğeri Tanrı’nın birliği. Athanasius ve yandaşlarının kaygısıysa şuydu: Kurtarıcı olarak Mesih’in kişiliği, yaptıklarını etkiler. Mesih, Tanrı değilse günahkarları kurtarabilir mi?

Konsey, bu tanrıbilimsel soruya değişik çözümler aradı. Yaklaşımlardan biri, Tanrısal üyelerin birliğini vurgulamaktı. Bu görüşe yatkın olan katılımcılar, Tanrı’nın “üçlüğü”, Tanrı’nın kendi tasarısını gerçekleştirirken kendini açıklamak için seçtiği “üç değişik biçim”i simgelediğini söylediler. Bazı katılımcılarsa Tanrı’nın İsa’yı oğulluğa kabul ederek onu “ilahi” bir doğaya kavuşturduğunu savundular. Bu açıklamalar yetersizdi; çünkü İsa’nın kişiliğini ve tümüyle ilahi bir doğaya sahip olduğunu inkar ediyordu. Başka bir yaklaşım, Baba ve Oğul’un ayrılığını vurguluyordu.

Arius, “Kutsal Yazılar’ı sabırla ve dikkatle inceleyen, İsa’ya derin bir saygı duyan ve Tanrı’ya hayranlığını her fırsatta dile getiren” biriydi. Bu olumlu tavrı, karşıtlarını işini ve itirazlarını zorlaştırıyordu. Ama böylesine etkileyici bir kişiliğin tanrıbilimsel bir hatayı yayma tehlikesi gözardı edilemezdi. Arius diyordu ki, “Tanrı’nın mutlak varlığını, ebediliğini, gerçekliğini, ölümsüzlüğünü, bilgeliğini ve mutlak iyiliğini kabul ediyoruz...”. İsa’yı aşağı derecede bir varlık, önemli ama yaratılmış ve günah işlemeye eğilimli biri kabul ediyordu. “Oğulun olmadığı bir zaman vardı” sözü, ünlüdür. Arius, İsa’yı, sadece rolü açısından değil, doğası açısından da Baba Tanrı’nın altında görüyordu.

Arius dikkatini daha çok Özdeyişler 8. Bölüm (bilgelinin kişileştirilmesi, Mesih olarak kabul edilmesi), Yuhanna 14:28 (Babayı daha üstün gösteren ayet), Luka 2:52 (İsa gelişiyor) ve Koloseliler 1:15-20 (İsa’nın “ilk doğan” diye nitelendirilmesi) gibi ayetler üzerinde yoğunlaştırdı. İleri sürdüğü görüşler insan mantığı açısından güçlü görünüyordu: Eğer Baba Tanrı tek yaratıcıysa ve her şeyi O yarattıysa, İsa da bu ikinci kategorinin içindedir. Bu yaklaşım, kilise tarihinde vahyi insan aklına tabi kılan yaklaşımı yansıtıyor.

Peki, Arianizm'in bu iddialarına nasıl yanıt verildi? Öncelikle "kurtuluş"un kendine özgü bir mantığı olduğu ifade edildi: Eğer İsa gerçekten Tanrı değilse, İncil'de vaat edilen kurtuluş umudu boştur, kesinliği yoktur, tüm insanlık için yetersizdir ve mükemmel olmaktan uzaktır. Aynı şekilde, eğer İsa Tanrı değilse, nasıl O'na dua edebiliriz, tapınabiliriz ya da O'nun adıyla vaftiz edebiliriz? Athanasius'un takındığı tavır çok önemliydi. Tüm dünyanın Hıristiyanlık'tan kopup "akılcı yapay bir dinin" kucağına düşmek üzere olduğu bir çağda Kutsal Kitap'taki üçlük öğretisini tartışmaya açıyordu.

Konsey, İsa'nın, Tanrı'nın özünden Tanrı olduğunu ilan etti. Baba ve Oğul özde değil, rolde ayrıdır. Böylece Konsey İsa'nın Tanrı'yla aynı özden olduğunu vurguladı. Bu anahtar ifade, aralarında sadece bir harfleri farklı olan iki Grekçe sözcükten birini seçmek durumunu doğurdu. Ama bu tek harf, "aynı" ile "benzer" sözcükleri arasındaki farkı yaratıyordu. İsa, Oğul olmak üzere yaratılmadı; O, ebedi Oğul'dur. Kurtuluşumuz için insan bedeninde dünyaya geldi.

Konsey'in kararları, evrensel bir kabul görmedi; çünkü "aynı öz" ifadesi, benimsenmiş İncil metninden değil de felsefi düşüncelerden kaynaklanmış görünüyordu. Bunun yanı sıra, kilisede üst mevkilerde yer almak ve kimi liderlerin, görüşlerinden kurtulmak için sürgüne gönderilmeleri konusunda sert siyasi manevralar yaşandı. Athanasius beş kez sürgün edildi. Ama Konsey'in Mesih'in uluhiyeti ve üçlükle ilişkisi konusundaki kararı çok açıktı. İznik Konseyi'ndeki tartışmalar, insan aklını ilahi vahyin üstüne çıkarma gayretlerinin de altını çizdi.

Yine İznik Konseyi, bugün de bütün şiddetiyle sürüp giden bir tartışmayı başlattı: Sivil yönetimdekilerle kilisenin ilişkisi nasıl olmalıdır? Hatırlayalım, Konstantin, imparatorun (yani kendisinin) her sözünün kutsal sayılmasını istedi; halbuki Ambrose, 'imparator vazedilen Tanrı sözüne boyun eğen sürüdeki koyunlardan biri olmalı' diyordu. Konsey kararı, bu mantığı destekleyen bir unsur olarak kullanıldı: Eğer İsa Baba'yla aynı yetkiye sahipse, piskoposlar da imparatorun yetkisine sahiptir. Bu yaklaşım, kilisenin imparatorluk içinde bir dereceye kadar özerk olmasına yol açtı. Buna göre dua, tapınma, Kutsal Yazılar'ın öğretilip vazedilmesi ve kutsal törenler (vaftiz, Rabbin Sofrası...) devletten bağımsız biçimde yürütülürdü.

Sonuç olarak, İznik Konseyi'nin kararı, kilisenin öğretiler konusunda Kutsal Yazılar'a sadık olması gerektiğini gösterdi. Ama aynı karar, sivil yönetimle dinsel yönetim alanlarının örtüşmesine, kilisenin sivil yönetimin servet, istikrar ve başarı özelemleriyle kirlenmesine de neden oldu.

Kadıköy Konseyi: “Şizofren bir İsa mı?”

23 Mayıs 451’de Doğu Roma İmparatoru Marcian, piskoposlardan oluşan ekümenik bir konsey topladı. Taraflar arasında sürüp giden çatışmaları sonlandırmayı ve gerçek inanç ilkeleriyle ilgili kalıcı bir anlaşma sağlamayı umuyordu. Konsey, İstanbul Boğazı’nın karşı kıyısında, Marcian’ın başkenti olan Konstantinopolis’in karşısında bulunan Kadıköy’de toplandı. Konseye 520 piskopos katıldı; bunların dördü hariç, hepsi Doğu Roma İmparatorluğu’ndandı. 8 Ekim’de başlayıp 10 Kasım’a kadar art arda yapılan elli toplantıdan sonra Konsey, toplanmasının amacı olan hayati soruya tatmin edici bir yanıt getirmeyi başardı. Soru, kilisenin dördüncü yüzyılda gerçekleştirdiği konseylerin (özellikle 325’te İznik’te ve 381’de Konstantinopolis’te toplanan konseylerin) mirasıydı. Her iki konseyin de tutarlı şekilde onayladığı bir soruydu: İsa’nın tanrılığı. Yanıt, “Tanrı’dan Tanrı” ve “Baba’yla aynı öze sahip”. Ama bu açıklamalar yeni sorunlara yol açtı. Eğer İsa tümüyle ilahi bir yapıya sahip idiyse nasıl insan olabilirdi? Ve eğer İsa hem ilahi yapıya sahip ve hem de insan idiyse, insan yanıyla ilahi yanı nasıl bir arada varolabilirdi?

Kadıköy Konseyi’nin bu sorulara yanıtı, geride bıraktığımız yüzyılların sorgulamalarına tümüyle dayandı –İsa, “iki doğaya sahip tek bir kişi”ydi.

Bu önemli sonuçtan önce İsa’nın insan yanının ilahi yanıyla ilişkisini açıklamaya yönelik değişik girişimlerde bulunuldu. Örneğin Apollinarius, İsa’nın insani bir cana sahip olduğunu kabul etmiyordu. Ona göre İsa, insan bedeninde ilahi cana sahipti. Bu görüşe göre İsa’nın iki değil, tek bir doğası vardı. Buna karşı Hataylı Theodore, İsa’nın iki doğaya sahip olduğunu söyledi. Konstantinopolis piskoposu Nestorius, Theodore’la aynı fikirdeydi; ona göre Meryem Tanrı’yı rahminde taşımadı. İsa’nın insan doğası, ilahi doğasından ayrı görülmeliydi. İskenderiyeli Kiril buna itiraz ederek Nestorius’un, iki kişiliğe sahip “şizofrenik” bir İsa yarattığını ileri sürdü.

Bu tanrıbilimsel kavga yıllarca sürdü; özellikle Antakya ve İskenderiye arasında. Konstantinopolis bu kavgada bir Antalya’yı, bir İskenderiye’yi destekledi. Sorunu çözmek için 431’de Efes’te yeni bir girişim başlatıldı; ama sonuç alınamadı ve her iki taraf da öbür tarafı aforoz etti!

Sonunda Roma piskoposu I. Leo’ya başvuruldu. Roma piskoposu olarak Leo’nun herhangi bir olaydaki tutumu, Roma’nın veya Batı’nın Hıristiyan öğretilerine geleneksel yaklaşımını yansıtır. Roma’nın, ya da Batı’nın düşünce yapısı somut, pratik ve yasal bir özellik taşıırken Doğu’nun düşünce yapısı soyut, duygusal ve tahminlere açık özelliktedir. Roma dünyası Latince’yi, Doğu’ysa Grekçe’yi kullanıyordu. Beşinci yüzyıla gelindiğinde Batı’nın doktrinsel formüllere büyük önem verdiği açıkça görülmeye başladı. Çünkü batılılar bu doktrinsel formüllerin tartışmaları sonlandırdığını, çetrefil sorulara yanıt verdiğini görüyorlardı. Doğu’da tam tersi oldu. Onlara göre, doktrinsel formüller, daha geniş çaplı, daha derin ve daha anlamlı tanrıbilimsel kurguları kışkırttı. Bu nedenle Leo’nun, daha çok Doğu’ya ait ve Mesih’in doğasıyla ilgili olan tartışmalara müdahale etmesi, sadece başka bir kanı getirmekle

kalmayacaktı, kritik bir konuya çok farklı bir düşünce yapısı da getirecekti.

Leo, 440-461 yılları arasında Roma'da papalık görevini yürüttü. Becerisi, ciddiyeti ve Kutsal Kitap ile kiliseye içten adanmışlığı nedeniyle "Büyük" lakabıyla anıla geldi. Batı Hun İmparatoru Atilla'nın ordusu 451'de Roma'ya saldırdığında, Roma devlet yönetimindeki yetki ve kararlılık eksikliğini gören I. Leo hiç beklemeden imparator Atilla'yla ateşkes ve barış görüşmelerini başlattı.

Leo, Mesih'in kimliğini konu alan Mesihbilim (Christology) sorununda açık bir tavır sergiledi: İsa, iki doğaya ve tek bir kişiliğe sahipti. Leo, İsa'nın insan yanının, kurtuluş umudunu doğrudan etkilediğini gösterdi: "Günahın lekeleyemediği, ölümün mezarda tutamadığı kişi, bizim insan doğamızı kendisi için benimsemesiydi, günah ve ölüm yenilemezdi." Leo'nun konuyu açıklayış biçimi, Mesih'in bedensel ve kişiliksel tekliğini, sahip olduğu iki doğanın farklılığını önemle vurguluyordu: "Bu tek ve aynı Mesih...birbirine karışmayan ve değişikliğe, ayrılığa veya bölünmüşlüğe izin vermeyen iki doğayla bize açıklandı. İki doğa arasındaki birlik, ikisi arasındaki farklılığı asla ortadan kaldırmaz... İki kişiye bölünmüş, ayrılmış değiller..."

Bu açık ve kesin ifade, Mesih'in kişiliğiyle ilgili sorunu çözdü. Ama konuya ilişkin tartışmalara noktayı koyamadı. İsa'nın tek doğaya sahip olduğu inancı, Kıpti kilisede günümüze dek sürüp geldi. Kadıköy Konseyi, doktrinsel sorunu önemli ölçüde hallettiyse de Batı'yla Doğu arasında giderek büyüyen ayrılığı ortadan kaldıramadı. Kadıköy Konseyi'nde keskinleşen görüş farklılığı ve kilisenin yetkisi konusundaki düşünceler, Batı'yla Doğu arasında 1054'te patlak veren büyük hizipleşmeye yol açtı.

Kadıköy Konseyi'nden değerli dersler çıkarabiliriz. Bunlardan bir tanesi, Kutsal Yazılar'ın mutlak üstünlüğünü alçakgönüllülükle kabullenmektir. Kadıköy Konseyi'nin sonuçları İncil'deki ana temaları yansıtıyordu: İsa, tek ve bir bütündü; hem insan hem Tanrı'ydı, insan doğasıyla ilahi doğası birbirine karışmıyordu ve bu iki doğa uyum içinde bir kişide birleşiyordu. İşte Kadıköy Konseyi bunları övgüye layık bir temkinlilikle vurguladı. Beşinci yüzyıl entelektüellerini tatmin etmek için Kutsal Kitap'ın söylemediği şeyleri söylemeye çalışmadı.

Diğer önemli bir ders de, Kutsal Kitap gerçeklerinin tercüme edilebileceğini gösterdi. Kadıköy Konseyi, Hıristiyan inancının, Eski Antlaşma'nın vahyiyle biçimlenmiş olan Semitik dünyadan, Grek düşüncesi ve Roma'nın gücüyle biçimlenmiş olan Helenistik dünyaya geçişini ifade eden bir kilometre taşıdır. Teknik ve tanrıbilimsel kavramların bir dilden diğer bir dile çevrilmesiyle kalınmadı; Kutsal Kitap gerçekleri, Yahudi kavram dünyasından Helenistik kavram dünyasına doğru biçimde tercüme edilebildi.

Son olarak, Mesih'in insan yanının tümüyle ortaya çıkarılması, kilisenin düzenli olarak içine düştüğü bir hatayı da düzeltiyor: Bu hata, Tanrı'da yaşamla dünyada yaşam arasındaki organik bağlantıyı görememektir. Bu hata, İsa'nın gerçekten insan oluşunun neler sağladığının değerini küçümsemeye yöneliktir: beden, doğal şeyler, günlük yaşam uğraşları, sıkıntılar ve acılar. İsa, dünyasal yaşamın bir parçası olmakla dünyayı onurlandırdı. Tanrı'daki yaşamla dünyadaki yaşamın bütünlüğünü gözler önüne serdi. Kadıköy Konseyi'nin konuyu açıklayış biçimi, bize bu gerçeği hatırlatır.

Aziz Benedictus'un Manastır Kuralı: “Manastır Hayatı” Deyip Geçmeyin

Protestanlar genelde manastır düzeniyle ilgili olumsuz düşüncelere sahipler. Ama Protestanlık'ın Martin Luther'in manastır deneyimi sonucunda başladığını da unutmamak gerekir. Luther, John Calvin, Thomas Cranmer, Menno Simons ve Reform'un diğer önderleri, Roma Katolik Kilisesi'nden ayrılmanın gerekli olduğuna karar verdikten sonra tanrıbilimleri için önce Kutsal Yazılar'dan, sonra çok geçmeden de manastır keşişlerinin yazılarından yararlanmışlardır.

Manastır hayatının etkileri, en geniş ve en derin şekilde, manastır düzeninden kaynaklanan ve kiliselerde hemen her yerde Hıristiyanlar tarafından saygı gören davranış ve hareketlerde görülmüştür. Kutsal Kitap'ı ana dilimizde her okuduğumuzda, keşiş Jerome tarafından başlatılmış olan çeviri geleneğinden yararlandığımızı hatırlayalım (ca. 342-420). “Baba, Oğul ve Kutsal Ruh” ilahisini terennüm ettiğimizde ilahi yazan keşişlerden Gregory (ca. 390-460) ve Clairvaux'lu Bernard'ı anarız. Tanrıbilim okuyorsak, Augustinus ve Aqinolu Thomas (ca. 1225-1274) gibi keşişlere ne çok şey borçlu olduğumuzu görürüz. Değişik Hıristiyan hizmetlerinin başarısı için dua ediyorsak, Patrick (ca. 390-ca. 460), Bonifacius (680-754), Cyrillus (826-869) ve kardeşi Methodius (ca. 815-885) ve Raymond Lull (ca. 1233-ca. 1315) gibi öncülerin bu alandaki cesur girişimlerinden büyük destek alırız. Kilise tarihinin incelenmesinde, büyük katkıları olan ve saygın bir kişiliğe sahip olan Bede (ca. 673-735) ve Assisili Francesco'nun (1181/82-1226) izlerine rastlarız.

Bilgi ve bilim de manastır düzeninin bir ürünüdür. Manastırlarda hem laik hem de dinsel metinlerin kopyalanması ve saklanması için özel odalar ayrılmıştı. Aqinolu Thomas'ın çalışmaları, Hıristiyan bilim adamlarının laik düşüncelere cevap vermesine yardımcı olmuştur. Thomasçı düşünce sistemi, Kutsal yazıları anlamaya yarayan felsefi yaklaşımların uygun olanlarını kullanmaya, tanrıbilime aykırı olanlarını ise ayıklamaya yardım etmiştir. Keşişlerin edindiği bilgiler sosyal yaşama da yansdı: buğday üretimi, bataklıkların kurutulması, büyük baş hayvanların çiftleştirilip üremesini sağlamak ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi gibi.

Manastır düzeni hiçbir zaman mükemmel Hıristiyan yaşamının nasıl sürdürülmesi gerektiğine ilişkin ideal bir yanıt olmamıştır. Bununla birlikte etkileri de asla küçümsenmemelidir. Olumlu etkileri daha çoktur.

Keşişlerin kilise üzerindeki kapsamlı etkisi çok öncesine, üçüncü yüz yıla kadar uzanır. Tarihin kaydettiği ilk keşiş olan Antony, Tanrı'yı bulmak için ailesinin çiftliğini yaklaşık 270 yıllarında terk edip çöle gitti. Kapadokya'daki Kilise babalarından biri olan Kayserili Basil, Kutsal Ruh'un Üçlük'ün bir üyesi olduğunu güçlü ifadelerle tanımlamakta büyük emekleri oldu. Basil, 370'lerde kendi koruması altındaki manastırların düzeni için yeni kurallar geliştirdi. Onun kaleme aldığı kurallar bugüne dek Ortodoks kilisesinin manastır düzeninde kullanıla gelmiştir.

4. ve 5. yüzyıl civarlarında inananlar arasında baş gösteren dinsel yozlaşma ve düşüş, ardından laikliğin doğuşu, manastır hareketinin yayılması için itici bir güç

yaratmıştır. Buna ek olarak, biraz da şaşırtıcı biçimde, manastır hareketi kilisenin mülk edinme başarısına (!) bir tepkiydi sanki –gücün ve servetin vaizler ve kilise önderleri üzerindeki etkisini düzelter tepkisel bir etkiydi. Manastırlar, kişilerin alçakgönüllülük, feragat, dua ve hizmet üzerinde yoğunlaşmalarına yardım ediyordu.

Bununla birlikte çoğu kişinin üzerinde anlaştığı bir nokta var: Manastır düzenini kararlılık, yararlılık açıdan biçimlendiren kişi, Nursia’lı (İtalya) Benedictus’tur. Benedictus (ca. 480-ca. 550) Roma’da eğitim gördü; orada hakim olan yaşam öylesine yozlaşmıştı ki, kenti terk edip Subiaco’da inzivaya çekildi. Ruhsal sezgi alanında giderek artan ünü sayesinde ona başkaları da katıldı. Sonunda her birinde 12’şer keşiş bulunan 12 manastır kurduğunu söylenir. Manastır düzenine yenilikler getirmek düşüncesiyle Benedictus ünlü *regula*’sını kaleme aldı. Çok geçmeden bu kurallar dizisi Batı’daki manastırları düzenleyen kurallar olarak evrensel bir kabul gördü. Benedictus’un kitabı Doğu’da da büyük takdirle okunmaya başladı. Avrupa’daki binlerce manastır cemaati için temel ölçü haline geldi.

Manastıra başkan seçimiyle ilgili aşağıdaki kısa alıntı, Benedictus düzeninin özelliklerini yansıtmaya yeterlidir:

Manastıra başkan seçiminde izlenecek ilke, her durumda Tanrı korkusuyla yaşayan tüm cemaatin oy birliğiyle ya da cemaatin en güvenilen kişilerinden oluşacak bir topluluğun seçeceği kişiyi görevlendirmek olmalıdır. Hayatın iyi taraflarını görmek ve öğretişte bilgeliğe sahip olmak, manastıra başkan olacak kişinin en önemli özellikleri olmalıdır; bu kişi, rütbe bakımından topluluğun en alt düzeyinde olsa bile.

Bir kez manastırın başına geçtikten sonra, başkan, üzerine aldığı yükün niteliğini devamlı aklında tutmalıdır; işin kahyası olarak kime hesap vermek zorunda olduğunu unutmamalıdır (Luk. 16:2). Amacının, kendine ün sağlamak değil, keşişlerin yararına çalışmak olduğunu kabul etsin. Bu nedenle ilahi yasayı iyi bilmelidir; öyle ki, hem eski hem yeni şeyler sunabileceği bir bilgi hazinesine sahip olabilsin (Mat. 13:52). Cinsel arzularından uzak, iyi huylu ve merhametli olmalıdır. Merhametin her zaman önyargıya galip gelmesine müsaade etmelidir (Yak. 2:13), öyle ki, kendisine de merhamet edilebilsin. Hatalardan nefret etmeli, ama kardeşleri sevmelidir. Onları cezalandırırken makul olmalı, aşırılığa kaçmamalıdır; aksi halde pası sökeyim derken kabı tahrip edebilir. Güçsüzlüğünü kabul etmeli ve ezilmiş kamışı kırmamaya özen göstermelidir (Yşa. 42:3). Korkulan biri değil, sevilen biri olmayı özlemelidir.

Çabuk heyecanlanan, sabırsız, aşırı, inatçı, kıskanç ya da aşırı ihtiyatlı olmamalıdır. Bunun yerine kararlarını iyi düşünmeli, verdiği görevin dünyayla mı Tanrı’yla mı ilgili olduğuna bakmalıdır. Takdir eden ve yumuşak davranan biri olmalı. Her şeyi öyle düzenlemeli ki, güçlüler her zaman yeni bir şeyler elde etmeyi, zayıflarsa kaçacak bir şey olmadığını düşünsünler.

Bu kuralları her durumda yerine getirmelidir.

Protestanların, merkezinde “imanla aklanmanın” bulunduğu inanç sistemi, kaçınılmaz olarak manastır düzeninin iyiliklerle kurtuluşu teşvik ettiği yolunda bazı soruları gündeme getirir. Açıkça görülüyor ki, manastır düzeninde yenilikler, ilahi kayraya, Tanrı’nın eşsiz kutsallığına ve O’na adanmışlığa duyulan güvenin esini olmuştur; tıpkı daha sonraki yüzyıllarda Protestanlık’a esin olan ilahi değerler gibi. Ama sıradan manastır düzeninde keşişlerin yapmaya ant içtikleri şeylerin, Tanrı

lütfunun temel gerçeğine ulaşmayı engelleyip engellemediğini sorgulamak her Hıristiyan'ın hakkıdır. Ama unutmamalıyız ki, Protestanlık tarihi de, kuralcılığa bir nevi dönüşü gözler önüne seriyor; öyle ki, Protestanlar arasında yapılması doğru veya yanlış olan şeyler, inatçı manastır keşişlerinin yaptığı gibi, neredeyse 'lütuf müjdesi'nin yerini almıştı.

Manastır düzeniyle ilgili en ciddi tanrıbilimsel sorular tüm Hıristiyanlar'ı ilgilendirir: Birincisi, bedeni dünyasal nimetlerden yoksun bırakmak, gerçek günahlılığı etkiler mi? Beden almanın, bedenle ruh arasındaki bağı vurguladığını unutmamalıyım. Takvalığın özü, sadece bedeni nasıl terbiye ettiğimiz değildir; yüreğin eğilimleridir.

Eğer bu doğruysa, manastır düzeniyle ilgili olarak cevaplanması gereken ikinci bir soru var. Kadıköy Konseyi'nde ifadesini bulan, Mesih'in tam bir insan olarak beden alması, keşişlerin yaptığı gibi dünyadan el etek kesmeyi haklı kılıyor mu? Vaftizci Yahya'nın öğrencilerinin tersine İsa'nın öğrencileri günahkarlarla oturup kalktular, onlarla yiyip içtiler. Yeni Antlaşma'nın ilk dört kısmından biri olan Yuhanna 2:11'de çok çarpıcı bir olayla karşılaşırız. Ayette İsa'nın "yüceliğini göstererek" suyu şaraba çevirdiği ve düğünün kesintiye uğramadan sürdüğü anlatılır. Eğer Tanrı'nın Oğlu bedensel zevk ve düğün eğlencesi için böyle bir şey yaptıysa (elbette ki, makul ölçüler içinde kalmak koşuluyla), bekarlığın, cinsel ilişkiden uzak kalmanın evlenmekten daha takvacı bir durum sağlamadığına dair açık bir imaya sahip olduğumuzu söyleyebiliriz.

Protestanlık açısından bu tür gözlemler yapsak bile, geriye dönüp manastır hayatına bir bütün olarak bakan tarihçi, keşişlerin başlı başına, bin yılı aşkın bir süreyle, Kilise içinde Mesih merkezli, onurlu bir hayat sürdüklerini görür.

Doğu ile Batı Arasındaki Ayrılık: Büyük Bölünme

İ.S. 1054 tarihi, Doğu ile Batı Hıristiyanlık'ı arasındaki son bağın koptuğu tarihi işaret eder. Bu tarihten önceki yüz yıllar boyunca Batı ile Doğu arasındaki ilişkiler sürekli inişeydi. Tartışmalı iki tanrıbilimsel konu, ilişkilerin nihayet kopmasına neden oldu. Birincisi “filioque tartışması”ydı. Tartışmanın konusu, Kutsal Ruh'un yalnız Tanrı'dan mı, yoksa hem Tanrı'dan hem de Oğul'dan mı çıkıp geldiği sorusuydu. (Filioque, Latince'de, “ve Oğul” anlamına geliyor.) İkinci konuya Mesih'in tek iradeye mi yoksa çift iradeye mi sahip olduğu sorusuydu.

Bu öğretisel sorunlar aynı zamanda iki kilise'nin yetki konusundaki farklılıklarını da ön plana çıkardı. Batı Kilisesi, hiyerarşik bir düzene sahipti: Kararlar tepeden aşağı doğruydı. Doğu Kilisesi ise kilise görevlilerinin kararlara katılmasına müsaade ediyordu. Filioque çekişmesinin başını Konstantinopolis Patriği Photius ile Roma Piskoposu Nicholas çekiyordu. Bunun sonucunda Roma piskoposları, Doğulu kiliselerin önderleri tarafından yayınlanan “sahih” piskoposlar listesine dahil edilmediler.

En sonunda Haçlılar, Doğu ile Batı arasındaki bölünmeyi kesinleştirdiler. Haçlılar'ın başlangıçtaki amacı Kudüs'ü Müslümanlar'dan ve özellikle de Türkler'den kurtarmaktı. Haçlılar, Müslümanlar açısından bakıldığında Hıristiyanlık adına sürülmüş bir kara lekedir. Batı Kilisesi'nin Doğu'yu istismarı da büyük aşırılıklar gösterir. Dördüncü Haçlı Seferi (1202-1204), en kötüsüydü. “Daha çok yağmalama ve iktidar hırsıyla hareket eden Venedikli tüccarların etkisiyle, Haçlılar amaçlarından (İslam'la savaşmak) sapıp Konstantinopolis'i yağmalamaya gittiler” (s. 140). Tarihçi Steven Runciman, Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin bu denli tahrip edilmesinin sonuçlarını şöyle tasvir eder: “Doğu ile Batı Hıristiyanlığı arasında nefretin tohumları ekildi. Belki de Roma Kilisesi ile Doğu'nun büyük kiliselerinin ayrılması kaçınılmazdı; ama Haçlı hareketinin tamamı, ilişkileri, bir daha asla tamir edilemeyecek şekilde tahrip etti ve ayrılığı Doğu'nun yüreğine kazıdı.”

Ortodokslar'ın tüm dünyadaki sayısı 140 milyonun üzerindedir. Bunların yarısı, Rus ve Ukraynalı Ortodokslar'dır. Rus Ortodoksları, ülkenin yöneticilerinden büyük zulüm gördüler. Bununla birlikte son yıllarda Kutsal Kitap'a sadık dindarlıkta önemli bir canlanma ve manastır üyelerinin sayısında önemli bir artış gözleniyor. Ortodoks inancının temeli, öğreti (doktrin) değil, ayin düzeni, dua ve manastır hayatıydı ve bugün de öyledir. Manastır hayatının verdiği tevazu ve yoksullarla özdeşleşen tutum, yüzyıllarca Ortodoks inananlarının yaşam rehberi oldu. Günümüzde bile onları yirminci yüzyılın yazarı Alexander Solzhenitsyn'in yazılarında fark edebiliriz.

Worms Meclisi, Protestanlığın Doğumu

1521'de 18 Nisan akşamı saat 6'da Martin Luther'in vakti gelmişti. Sahne, Strasbourg'un Rhine Nehri'nin aşağısında ve Mainz'in biraz güneyinde yaklaşık yedi bin sakinin oturduğu mütevazı bir kent olan Worms'da, oracıkta hazırlanmış bir imparatorluk salonuydu. Luther otuz yedi yaşındaydı ve on beş yıldan fazladır bir keşişti. Şimdi V. Charles'ın huzuruna çıkarılmak üzereydi. Charles, İspanya'nın kralı olmanın yanı sıra iki yıldan az bir zaman önce Almanya'nın Kutsal Roma İmparatoru (ve böylece Charlemagne'nin varisi) seçilmiş olan henüz yirmi bir yaşında bir genç adamdı.

Bir gün önce 17 Nisan'da Luther, imparatorun huzuruna ilk kez çıkmıştı. İmparatorluk mahkemesi haline getirilmiş salondaki bir masanın üzerine Luther'in yazıları serilmişti (öyle bir yığın oluşmuştu ki Charles ve yardımcıları odaya girdiklerinde bir kişinin bu kadar çok şey yazabileceğine duydukları şüpheyi dile getirdiler). Luther, söylediklerini geri alması için Worms'a çağrılmıştı. Müjde, kilisenin doğası ve Hıristiyanlık'ın son durumu hakkında yazdıklarında bulunan hatalarını halkın önünde itiraf etmesi isteniyordu. Sözlerini geri alıp almayacağı önceki gün sorulduğunda Luther birkaç değişik çalışması olduğu şeklinde karşılık vermiş ve cevabı üzerinde düşünmek için bir gün daha istemişti... Luther'in bu ricası kabul edilmişti.

Şimdi ise ün ve güç sahibi izleyiciler önünde "cevabını belli ki dikkatle düşünmüş" olan Luther, kitaplarının üç tür olduğu cevabını verdi: Bazıları herhalde hiçbir Hıristiyan yöneticinin veya kilise görevlisinin çekilmesini istemeyeceği kadar basit dindarlık eserleriydi. İkinci bir kategori papalığın günahlarına karşı yöneltilmişti. Luther hiç kimsenin o kitapların saldırdığı kötülükleri savunmak isteyeceğini düşünmüyordu. Ancak üçüncü tip yazılar, kendisi de kabul ediyordu ki, fazla sert sayılabilecek bazı ifadeler içeriyordu ki bundan caymayı düşünmeye istekliydi; ancak tek bir önemli şartla! Tam bu anda Luther, demir eldivenlerini çıkarıp zincirli bileklerini masanın üzerine koyup (bu hareket meydan okumak anlamına gelirdi) şunları söyledi: "Bu nedenle Tanrı'nın merhametiyle rica ediyorum, saygıdeğer majesteleri, en şanlı lordlarım, üst veya alt düzeyden herhangi bir kimse, yapabiliyorsa, peygamberlerin ve müjdecilerin yazılarından yola çıkarak hatalarımı bulup ortaya çıkarsın. Ne zaman ki hatalarım bana açıkça gösterilir, o zaman hepsini kabule tamamen razı olurum ve kitaplarımı da ateşe ilk ben atarım!" Luther savunmasını böyle bitirdi.

Ancak Luther imparatorluk mahkemesi için yeterince açık olmamıştı. İmparatorun sözcüsü onu tekrar sıkıştırdı. Luther soruyu gerçekten yanıtlamamıştı. Sözünden cayacak mıydı caymayacak mıydı? "Düz cevap ver, 'dolambaçlı' (yani muğlâk) bir cevap değil!". O zaman Luther, Avrupa tarihindeki en ciddi ve kilise tarihindeki en önemli değişikliklerden birine damgasını vuran şu sözleri söyledi: "Madem saygıdeğer majesteleri ve en şanlı lordlarım basit bir cevap arıyorlar, ne dolaylı ne dolambaçlı bir biçimde vereyim cevabımı. Kutsal Yazılar'ın tanıklığı veya net bir sebeple ikna edilmedikçe (çünkü ne papaya ne de sadece konseylere güvenirim, onların sık sık

hataya düştüklerini ve kendileriyle çeliştiğini herkes bilmektedir), alıntıladığım Kutsal Yazılar'a bağlıyım ve vicdanım Tanrı Sözü'ne tutsaktır. Vicdana karşı koymak, ne güvenli ne de doğru olduğuna göre hiçbir şeyi geri alamam ve almayacağım.”

İşte bu sözlerle Protestanlık doğdu. Luther'in vicdanı Kutsal Yazılar'ın yaşayan, etkin sesi olan “Tanrı sözüne” tutsaktı. Dahası Kutsal Yazılar'da açıkça öğretildiğini düşündüğü şeyler insan doğası, kurtuluş yolu ve Hıristiyan yaşamı üzerine gerçeklerdi; en sadık savunucuları olması gereken o kilise görevlileri tarafından çok kötü şekilde gözden saklanmış, hatta silinmiş olduğuna emin olduğu gerçekler. On altıncı yüzyıl Avrupalısı'nın hayal edebileceği en yüce topluluğun önünde bu coşkulu ifadeyle Protestanlık'ın temelleri herkesin gözü önünde atıldı: Protestanlar bütün otoritelerden önce Kutsal Kitap'a itaat edecekti. Çoğu Protestan'ın Kutsal Kitap'ta bulduğu şey, lütufla kurtuluş iletisiydi. En azından Luther'in Kutsal Yazılar'ın sayfalarında kendisi için keşfetmiş olduğuna sağlam derecede benzer şeyler.

Luther'in etkisi, hem kendi yaşamı süresince hem de sonraki yıllarda çok derin oldu. Alman dili öğrencileri, dilbilimsel dehası için ona şükran duymaktadır; onun Kutsal Kitap çevirisi Almanca için bir ölçüt oluşturmuştur. Aile kurumunu inceleyenler, Luther'in evliliğini sosyal etkileşimin çağdaş biçimlerinin gelişiminde bir dönüm noktası olarak değerlendiriyorlar. Kilise tarihçileri Luther'i, on altıncı yüzyıl kilisesini yeniden yapılandıran inanılmaz bir lokomotif olarak görüyorlar. Son derece üretken olan Luther, yetişkin yaşamı boyunca ortalama olarak üç haftada bir, bir tür bilimsel yazı, vaaz, ders veya Kutsal Kitap'la ilgili bir açıklama yayınlamıştır.

Bununla birlikte Luther'in yaşamı çarpıcı zayıflıklar da sergiliyordu. Terbiyeli bir Hıristiyan modeli oluşturacak biri olarak düşünülemezdi. Genellikle sözünü sakınmazdı, yazılarında ve konuşmalarında kabalığa bile kaçardı. Luther dengeli, sağlıklı düşünen bir kişilik olarak da hatırlanmaz. Sürekli olarak iç mücadeleler, şüpheler ve bunalımlar yakasını bırakmazdı. En ciddi de Luther, özellikle de kendisinin Kutsal Yazılar'dan ilan ettiği ölçütler karşısında açıkça günahkârı. Ayrıca şeffaf kişiliğiyle Luther'in gösterdiği ruhsal itaatsizlik belirtileri tamamen gözler önündeydi. Batı tarihine verdiği özel zarar ise ölümünden sadece üç yıl önce 1543'te Luther'in, Yahudiler'in kötü ve zararlı taraflarını sertçe açığa çıkarmasıydı. Luther aşırı sert bir dille Alman yöneticileri Yahudiler'i ülkeden atmaya, mal varlıklarının çoğuna el koymaya ve hahamlarının ders vermesini yasaklamaya çağırdı. Savunmasında Yahudi din öğretmenlerinin Protestanlar'ı ve Katolikler'i Hıristiyan inancından uzaklaşmaya ikna etmeye çalıştığını duyduğu için tanrıbilimsel sebeplerle hareket ettiği söylenebilir; ancak yayınladığı görüşlerinde kullandığı günah sayılabilecek derecede sert üslubu, gelmiş geçmiş en acı meyveleri veren zeminin tohumlarından birini attı.

Buna rağmen üzerine derin derin düşündüğü Kutsal Yazılar'ın içeriğindeki iletiyi, çarmıha gerilmiş bir kurtarıcıda odaklanan mesajı anlayan kişi de şüphesiz bu günahkâr Luther'di. Luther'in teolojisi Mesih'in çarmıhına odaklanır. Çarmıhtan sıkça söz etmiştir; sadece çarmıh aracılığıyla Mesih anlaşılabilir ve imanlılar ben-merkezciliklerini o çarmıhta bırakmalıdır. Luther, 'görkem teolojisi' adını verdiği ve çarmıh teolojisine zıt olan düşünce yapısına karşı da sesini yükseltti. Luther'e göre görkem teolojisi iki etkisi vardı: İlk olarak, insanları kendilerine güvenmeye, bu

yaşamda ve gelecek yaşamda güvende olmanın temellerini kendi başlarına oluşturmak için çabalamaya özendirir. Bu görkem teolojisi, sinsi etkisiyle insanları, Tanrı'nın bizim için yaptıklarının değil, bizim Tanrı adına yaptıklarımızın ruhsal yaşamı yaratmakta önemli olduğunu düşünmeye özendiriyor. İkinci olarak, Luther görkem teolojisinin insanları kendi bilgeliklerine güvenmeye teşvik ettiğini iddia eder. Kadın erkek demeden, herkesi Tanrı'yı algılayış biçimine dayanmaya, dünyayı algılayışlarının yaşam için yeterli bir rehber olduğunu düşünmeye teşvik eder. İnsanları benlik, başkaları, dünya ve Tanrı hakkında insan aklının keşfettiği şeylerin doğruluğa giden yolu açabileceğini düşünmeye özendirir.

Buna karşın, Luther'in İsa'nın çarmıhında bulunduğu şeyler onu derinden şaşırtmıştı: Küçük görülme, alaylara maruz kalma, ölüm derecesinde güvensizlik, arkadaşlar tarafından terk edilme, gelecek umutlarının çökmesi, nefret edilen suçlularla aynı şekilde ölüme gitmek, bütün dünyanın ve Tanrı'nın gazabı. Çarmıh, acı çeken, *bizim için* acı çeken heybetli, her şeye gücü yeten Tanrı'yı, Yaratıcı'yı açıklar. Luther, çarmıhın Tanrı'nın bizim için ölümü tatmasının korkunç gizemini bize gösterdiğini bile söyleyebilmişti. Beden almış Tanrı'nın ölümü aracılığıyla doğru sayılabileceğimizi bilmekten başka insan günahkârlığının derinliklerini açığa vuran daha açık bir yazıyı nereden bulabiliriz. O nedenle imanlılar, ancak kendilerinden ümitlerini kestiklerinde ve görkem teolojisini terk ettiklerinde çarmıhı benimseyebilirler.

Luther için bu, çarmıhın, tamamen sevgi dolu Tanrı'yı tamamen gizemli bir Tanrı olarak açıkladığına dair, kanıt gerektirmeyen çok önemli bir önermeydi. O çarmıhta yaratılışın kendisi, Yaratıcı'yı ele geçirdi; yaratılış, Yaratıcı'yı mezara koydu! O çarmıhta, en ihtişamlı yücelikler en aşağıdan da aşağılara indi; o çarmıhta insan eli, insanı meydana getiren elleri deldi! Bundan daha büyük bir gizem olamazdı.

Böylece, Luther'in sürekli olarak tekrarladığı gibi çarmıh, her zaman tamamen utanılacak bir şey olarak kalmalı. Çarmıh Yahudiler için, Tanrı'yı ahlâki gayret yoluyla arayan herkes için utançtı. Luther için çarmıh, insan işinin hiçbir şekilde insanlığı başarılı kılamayacağına ilişkin Tanrı yargısının açıklanmasıydı. Hiçbir inceleme veya çalışma insanlığı gerçekten bilge yapamazdı. Hiçbir insan çabası kalıcı sevinç sağlayamazdı. Özetle çarmıh, en temel insan putperestliğine, yani benliği Tanrı olarak görme eğilimine Tanrı'nın kalıcı olarak 'Hayır!' demesidir. Mesih'in çarmıhı, insanlığı, var oluşun merkezinde saygın bir yere koymak için gösterilen bütün çabaları mahkûm etmek için Tanrı'nın söylediği son söz olmuştur.

Yeni bir Avrupa: İngilizler'in Egemenlik Yasası (1534)

Kral VIII. Henry'nin karısı Aragonlu Catherine, krala tahta çıkacak erkek bir varis verememiştir. Bunun üzerine kral, o anda zaten kendisinden hamile olan ve bir erkek çocuk dünyaya getireceğini umduğu Anne Boleyn'le evlenebilmek için evliliğin feshini talep eder, ancak Papa VII. Clement buna razı olmaz.

Bu çıkmaz karşısında VII. Henry, önünde açık gibi görünen tek yolu seçer. Eğer Papa boşanmasına izin vermiyorsa, o da izin verecek birini bulacaktır. Eğer boşanmayı onaylayacak birisini bulmak İngiltere Kilisesi'nin "evrensel" Roma Katolik Kilisesi'nden kopması anlamına gelecekse, varsın gelsindir.

Kral Henry, yeni Canterbury Başpiskoposu olarak, boşanmayı onaylamaya ve Papa'nın izni olmaksızın Henry'le Anne Boleyn'i evlendirmeye razı olan Thomas Cranmer'i atar. Henry'nin talepleri üzerine İngiltere Parlamentosu Roma'ya ödenen kilise vergilerinin bundan böyle doğrudan krallığa ödenmesine karar verir. Bunun ardından sıra, İngiltere'deki kilisenin statüsünü değiştirecek olan bir yasa gelmiştir. Bu, krala kilisenin başı olma yetkisini veren "Egemenlik Yasası"dır. İngiltere Kilisesi artık Roma'ya bağlı değildir. Yalnızca İngilizler'e (ya da en azından İngiltere Kralı'na) aittir.

Canterbury Başpiskoposu ve İngiltere Parlamentosu'nun yardımlarıyla Henry'nin ön ayak olduğu Roma'dan kopuş süreci, Hıristiyanlık tarihinde önemli bir dönüm noktasını simgeler. Ancak bu dönüm noktası, İznik Konseyi ya da Worms Kraliyet Meclisi (Diet of Worms) gibi bir teolojik öneme sahip oluşundan ileri gelmez. Henry'nin aldığı bu karar, İngiltere'yi etkilediği için Hıristiyanlık üzerine genel bir etki bırakmıştır. Bu etki Avrupa Hıristiyanlığı'nda kilise tarihinin çok önemli bir dönüm noktası oluşturan yeni ve güçlü bir eğilime neden olmuştur.

Bu olaydan sonra, Protestan Reformu'nun ikinci evresi sırasında Avrupa'da yerel merkezli, kendine özgü ve ulusal Hıristiyanlık biçimi başgöstermiştir. İngiltere'nin 1534'teki Egemenlik Yasası'na dek, Avrupa bölgeleri giderek artan sayıda kendi Hıristiyan inanç biçimlerini oluşturuyorlardı. Modern anlamda hoşgörüyü ya da dinsel çoğulculuğu desteklemiyorlardı, fakat evrensel Katolik Kilisesi'ne küçük ölçekte alternatif oluşturmaktaydılar. Bu gelişme, Batı'daki Hıristiyanlık'ın çehresini sonsuza dek değiştirecekti.

Bu kilise parçalanmalarına katkıda bulunan sosyal, düşünsel, ekonomik ve siyasal etkenler de vardı. Siyasal yetkiler, kraliyet aileleri ve hanedanlıklar etrafında giderek daha fazla toplandı. Alınan pek çok karar bir grubunun tarafını diğerlerine göre daha çok tutacak biçimde ulusalcıydı. Ekonomik dalgalanmalar gruplar arasında öfke yarattı ve finansal güç dinsel güce denk sayılmaya başlandı. Düşünsel alanda matbaa makinesinin icadı, yazılı edebiyatın kolayca basılıp yayılmasına yol açtı. Antik metinlere dönme arzusu, Ortaçağ geleneklerini basitçe kabul etmeye olan isteksizlikle dengelendi. Bu eğilimlerin tümü, Avrupa'da çeşitli Protestan akımların ortaya çıkmasına katkı sağladı.

Bu dönemde Papalık, siyasal ve dinsel yetkiye sahip olabilmek için iki ya da bazen üç rakip papa arasında süregelen rekabetler yüzünden zor durumda kalırdı. Büyük Bölünme olarak bilinen bu dönemde, rakip kardinal okulları Roma, Avignon ve başka yerlerde kendi papalarını seçtiler. Papalık yetki yarışı, kilise içerisinde geçici şeylerin yüceltilerek sonsuza dek kalıcı değerlerin giderek hafife alınmasına yol açtı. Katolik Kilisesi'nin önderliğinde siyasal gücün, zenginliğin, hanedanlık etkisinin ve kişisel çıkarların iki yüzyıldan uzun bir süre sürekli ön planda tutulması giderek tüm kiliseyi etkilemeye başladı. En büyük sorun, Hıristiyanlık yaşamı için temel teşkil eden soruların sürekli göz ardı edilmesiydi: Kurtulmak için ne yapmalıyım? Güvenilir dinsel otorite hangisidir? Kilisenin ruhsal ihtiyaçları dünyadaki yaşamsal ihtiyaçlarla nasıl dengelenmelidir? Kilisenin bu sorunlara değinmemesi, kilisenin temelinin tamamen başıboş bırakıldığı anlamına geliyordu.

Bunun aksine, Protestanlar'ın ilk kuşağı bu temel sorulara yanıt verme uğraşısıyla neredeyse tek ses yükseltiyordu:

Kurtuluş, günahkârları aklamak için Mesih'in yaptığı eylem aracılığıyla etkin olan Tanrı'nın lütfuna olan imanla gelir.

Tek otorite Kutsal Yazılar'dır.

Kilise, tümü kâhin rolü üstlenen ve barışı sağlayanlar olarak hizmet eden imanlılar topluluğudur.

İlk reformcular kilise içinde çalıştılar. Luther ve Zwingli, kiliseyi içeriden yenileme gayretindeydiler. Bu çabalar, 1540'ların sonlarına dek sürdü. Ancak ortaya çıkan sonuç ilginçti. Genelde tek bir kişi üzerine odaklanmış yerel Protestan akımları ortaya çıkmıştı. Almanya'da Luther, İsviçre'de Calvin, İskoçya'da Knox. Reformcular, Katoliklik'e dair yanlışlar, Kutsal Kitap'ın rolü, imanla aklanma ve tüm imanlıların kâhinliği konuları hakkında aynı düşüncedydiler. Protestan inancının temeli aynı olmasına karşın, bu inancın nasıl yürütüleceği konusunda farklılıklar vardı. Örneğin, kilise içerisinde seküler otoritenin rolü bir bölünme konusuydu. Bazıları seküler otoritenin kilise meselelerinde bir rolü olmasına izin verirken, Anabaptistler gibi bazıları buna hiç müsaade etmediler. Bir başka anlaşmazlık noktası Rab'bin Sofrası'nın doğası üzerineydi. Bazıları ekmek ve kâseyi simgesel görürken, bazıları Mesih'in bedeninin gerçekten ekmekte bulunduğuna inanıyordu. Diğer farklılıklar arasında vaftiz ve Rab'bin Sofrası törenlerine kimin katılabileceği, vaftizden sonra günahların bağışlanması için ne gerektiği, kilisede ne tür müzikler çalınması gerektiği, Hıristiyanlar'ın askerlik yapıp yapmayacakları vb. sayılabilir.

Protestanlar arasındaki çok sayıdaki farklılıklar, on altıncı yüzyıl boyunca Anabaptistler'e karşı Protestanlarca uygulanan şiddetin üzücü gerçekliğine rağmen, çok nadir olarak topyekün bir öğretisel kavgaya dönüştü.

Protestanlar arasında görülen farklar, en yoğun biçimde kilisenin kendisi üzerinde yoğunlaşmıştı. "Kilise nedir?" sorusuna verilen cevapların çoğalması, önceki 1500 yıl boyunca verilen tek cevapla keskin bir ayrılığı temsil ediyordu. VIII. Henry'nin İngiltere'de kurduğu yeni kilise ve diğer Protestan bölgeler ve kiliseler artık Papa'ya boyun eğmiyorlardı. Avrupa'daki bu çoklu Protestanlık gerçekliği, bir gün tek bir bölgede farklı mezhepleri meydana çıkaracak büyük ölçüde farklı bir dinsel ortamı işaret ediyordu.

Böylece, Protestanlık'ın yükselişi birleşik Batı kilisesinin sonunu simgeliyor. Evrensel kiliseye bağlılık yerine ulusa bağlılığa geçmekle herhangi bir kilisenin rehberliğini reddeden düşünce biçimleri gelişmeye başladı. Bir taraftan, her biri yerel bağlamına sıkıca bağlı çoklu Protestan akımların ortaya çıkışı, ruhsal uyanışın bölgesel olarak güç kazandığı ve yüreklerin Avrupa'nın Katolik bölgelerine kıyasla daha derinden çalkalanacağı ortamlar yaratırken, diğer taraftan, evrensel kilisenin kaybıyla birlikte insanların geleneksel otoriteden kurtulup kendi iradeleri ve düşünceleriyle eyleme geçmeleri nedeniyle dini bölünmeler Avrupa'nın sekülerleşme sürecini de hızlandırmıştır.

VIII. Henry'nin Egemenlik Yasası, tüm çağlarda olduğu gibi Reformasyon sırasında da kilise yapılanmasındaki kurumsal değişikliklerin yanı sıra bireylerin kalıcı ruhsal katkıları eşliğinde gerçekleştiğini hatırlatır. Henry'nin başpiskoposu Thomas Cranmer'i (1489-1556) ele alırsak, Henry şüphesiz onu Kraliyet'in sadık bir hizmetkârı olarak görüyordu. Katolik yandaşları ise onun tek Gerçek Kilise'ye ihanet eden bir düşman olduğunu düşünüyorlardı. Ateşli Protestanlar, Katolik Kraliçe Mary tarafından ateşte yakılarak idam edilme cezası karşısında gösterdiği cesaret için onu övmüşlerdi. Ancak Cranmer'in yaşadığı zamandan bu yana kuşaklar boyunca yaptığı etki, kendi hazırladığı Anglikan Dua Kitabı'nda süregelmiştir. Cranmer'in bestelediği birlik duası, on altıncı yüzyılda Batı Kilisesi'ni bölen olaylar hakkındaki bu yazı için uygun bir kapanıştır:

Ey Tanrımız, Tek Kurtarıcımız, Esenlik Önderimiz ve Rabbimiz İsa Mesih'in Babası: yaşadığımız üzücü bölünmeler nedeniyle içinde bulunduğumuz tehlikeleri yüreklerimizde duyma lütfunu bize ver. Her nefreti, önyargıyı ve bizi tanrısal birlik ve uyumdan alıkoyan her şeyi bizden uzaklaştır; öyle ki tek beden, tek Ruh ve çağrımızdan gelen tek umut, tek Rab, tek iman, tek vaftiz, hepimizin tek Tanrısı ve Babası vardır ve böylece bundan sonra tek yürekte ve tek ruhta, gerçeğin ve esenliğin, imanın ve sevginin kutsal bağında birleşelim ve tek akıldan ve tek ağızdan seni yüceltelim: Rabbimiz İsa Mesih adıyla. Amin.

Wesleyler'in Getirdiği Yeni Ruhsallık (1738)

2 Nisan 1739 Pazartesi günü İngiltere'nin yoksul liman kenti Bristol'de kötü yaşam koşullarını protesto eden ayaklanmalar baş gösterdi; bu sırada yabancı bir adam garip bir şey yaptı. Oldukça kısa ve zayıf olan bu adam durdurulması imkânsız bir güçle dolmuş gibi harekete geçti. Bir Anglikan rahibinin oğlu olan bu adamın kendisi de bir Anglikan rahibiydi. Aynı zamanda çok az kişinin üniversiteye gittiği böyle bir dönemde Oxford'tan mezun olmuştu.

Peki yapmak üzere olduğu garip şey neydi? Vaaz vermek! Peki bu olay neden bu kadar garip oldu? O dönemde ve o yerde, toplum ve din hayatı hakkında her şey sıkı kurallara bağlanmıştı. Mutlak dinsel kabullerden biri de vaazların ancak pazar günleri ve kiliselerde verilebilmesiydi. Bunun dışındaki her şey tahrik edici ve fanatik bir eylem sayılırdı. Kilise duvarları dışında açık havada vaaz vermek duyulmuş şey değildi. Böyle bir şeyin olması, bölücülük olarak görülürdü.

Ancak Nisan ayının o Pazartesi günü tüm Hıristiyanlık tarihi için, özellikle Protestan görüş içerisinde, yeni ve çok önemli bir olay gerçekleşecekti. Konuşmacı John Wesley'di (1703-91). İncil'i yoksullara duyurmak uğruna, kendi disiplinli yaşamını dahi düzenleyen toplumsal gelenekleri bozmaya razıydı. Wesley, daha sonra günlüğünde bu olayı şöyle anlatır: “Öğleden sonra saat dörtte Tanrı'ya itaat etmeye karar verdim ve kentin yakınındaki küçük bir tepe üzerinden yaklaşık 3000 kişiye hitap ederek kurtuluşun sevindirici haberini anayollarda paylaştım.”

Bu çok önemli adımı atarken John Wesley yalnız değildi, zira ilahi yazar kardeşi Charles (1707-88) her zaman onun girişimlerinin tam bir destekçisiydi. Bazı bakımlardan Wesley kardeşler, Protestanlık akımının başlamasının üzerinden geçen iki yüzyılın ardından Reform'un temel mesajının en etkili savunucuları oldular.

Reform gerçekleri Wesleyler için yaşayan gerçekliklerdi. Bizzat kendilerinin iman tanıklıklarının ayrıntıları Reform'a olan bağlılıklarını açıkça gösterir. 17 Mayıs 1738'de Charles Wesley ve bir arkadaşı Luther'in Galatyalılar Kitabı üzerine yazdığı bir yorumunu birlikte okumaya başladılar. “Soylu biçimde imanla dolu” cildini buldular. Dört gün sonra Charles Wesley nihayet şöyle dedi: “Şimdi kendimi Tanrı'yla barışmış buldum ve Mesih'i hakikaten sevdiğime dair bir umutla sevindim”. John'a gelince, iyilik yapmak konusundaki “metodik” yaklaşımının ciddiyetinin herkesçe bilinmesine rağmen, bu sıkıntılı rahip hâlâ günahlarının Tanrı tarafından Mesih'te bağışlanmış olduğunun güvencesine sahip değildi. Daha sonra 24 Mayıs 1738'de, kardeşinin Luther'in Galatyalılar yorumunu okumaya başlamasından sadece bir hafta sonra John Wesley, Tanrı'nın lütfu hakkında yeni bir sezgiye kavuştu. Günlüğündeki anmaya değer sözlerden biri şöyledir: “Akşam Aldersgate Sokağı'nda isteksizce bir toplantıya katıldım. Birisi Luther'in *Romalılar Mektubu'nun* önsözünü okuyordu. Saat yaklaşık dokuz çeyrek kala, Mesih'e iman aracılığıyla Tanrı'nın yürekte yaptığı değişimi açıklarken, yüreğimin garip bir şekilde ısındığını hissettim. Kurtuluşum için yalnız ve yalnız Mesih'e güvendiğimi hissettim; O'nun günahlarımı sildiği ve beni

günahın ve ölümün yerasından kurtardığı güvencesine kavuşmuşum.”

Her iki Wesley de ilk Protestanların bildirisini hem korudular hem de yeniden düzenlediler. Fakat Reform'u çağdaş Protestan Evangelikal inancına [not: “müjdecilik” terimi kullanırsak, “evangelism” kavramından ayırım yoktur.] dönüştüren belki de en önemli etken, yaptıkları bu yeni düzenlemelerdi. Wesleyler’in Protestanlık’ta yaptıkları düzenlemeler, Britanya, Amerika ve Evangelikallerin İncil’i götürdükleri her yerde Hıristiyanlık’ın biçimini net biçimde etkilemeye devam etmektedir. Yöneticilik yeteneğine sahip olan John Wesley, yenilikçi biri değildi ve daha çok başkalarının fikirlerinden yaratıcı biçimde yararlanırdı: George Whitefield ve Galli Howell Harris onun açık hava vaazlarına öncülük etmişlerdi; fakat gezici ve açık hava müjdeciliği çalışmalarını düzenleyerek yaygınlaştıran John Wesley oldu. Aynı şekilde Moraviyanlar, küçük grupların toplantılarına öncülük ettiler, fakat bu küçük grupları derneklere ve faaliyet topluluklarına dönüştürmek için gayretle çalışan John Wesley’di ve böylece Metodist Kilisesi’nin kurucusu oldu. Wesley, toplumda gönüllü faaliyetleri başlatan ilk Protestan değildi, ancak köleliğe ve alkolizme karşı yürüttüğü kampanyaların yanı sıra okula gitmeyen çocukların eğitimini savunması o zamandan beri pek çok Evangelikale ilham kaynağı oldu.

Wesley, ayrıca Protestan mirası üzerinde öğretisel değışiklikler de yaptı. Kendisinden önceki birçok Protestan’ın aksine, Tanrı’nın, kaybolmuş insanlığa, lütfuyla özgür iradesini geri verdiğini savunan bir Arminyan’dı (yani, Arminyus taraftarıydı). John ve Charles Wesley, diğer taraftan bilerek işlenen ve tövbe edilmeyen günahlar yüzünden imanlıların kurtuluşlarını kaybedebileceklerini ileri sürdüler. Ayrıca Hıristiyanlar’ın, “Hıristiyan kusursuzluğu” olarak tarif ettikleri bir düzeye erişmek için gayret göstermeleri gerektiğini söylediler. Bununla mutlak günahsızlığı kastetmiyorlardı, ancak Hıristiyanlar’ın düşüncede, sözde ve eylemde her bilinçli günahattan özgür olabileceklerini anlatıyorlardı. Son olarak Wesley kardeşler, Kutsal Ruh’la ilgili konulara büyük önem verdiler. Bu öğretisel katkıların hiçbirini yeni olmasa da, geleneksel Protestan öğretisinde önemli farklılıkları temsil ediyorlardı.

Wesley’in gerçekleştirdiği reform hareketi, “metodik Kutsal Kitap çalışması” üzerine odaklandığı için Metodistlik olarak adlandırıldı. Bu hareketin kökenleri, Avrupa’nın genelinde dine duyulan ilginin artmasına dayanır. Bu hareketlenme, resmi bir din çerçevesi içinde kaybolmuş olan özgün Hıristiyanlık gerçeğini geri getirmeyi hedefliyordu. Bu akım, duaya ve Kutsal Kitap çalışma gruplarına verilen önemle birlikte gelişti. Bu kişiler “Tanrısal deneyim”in ve yaşamlarındaki disiplinin önemi oldukça güçlü biçimde vurguladılar.

Gezgin bir vaiz olan Wesley, yaşamı boyunca at üstünde bir milyon kilometreden fazla yol katetti ve günde ortalama 2 adet olmak üzere 40.000’in üzerinde vaaz verdi. Vaazlarını genelde sabahın erken saatlerinde ya da güneş batarken açık havada ve çoğunlukla dikbaşı ve alaycı insan toplulukları önünde verdi. 70 yaşından sonra, gezici vaizliği için atlı araba kullanmaya başladı. 80 yaşından sonra sabahın erken saatlerinde vaaz vermeyi bıraktı. Kardeşi Charles ise 10.000’in üzerinde ilahi yazdı.

Wesleyler’in faaliyetleri Hıristiyanlık tarihinde bir dönüm noktasıdır, çünkü onlar ve diğer “metodist” meslektaşları İngiliz Kilisesi’nde gözden düşen 'Tanrı lütfu' öğretisini yenilemişlerdir. Bu öğretileri toplumun her kesimine (kiliselerin göz ardı

ettiği Bristol'un işçi sınıfı gibi) taze bir güçle yaydılar. Wesleyler'in yenileme çalışmaları, gerçekte Reform Protestanlığı mirasını temel alarak çağdaş Evangelikal akımının yaratıcısı oldu.

Fransız Devrimi: Avrupa'da Hıristiyan Karşıtlığının Yayılması (1789)

Giriş notu: Tarihçi Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (Modern Türkiye'nin Doğuşu) adlı kitabında Fransız devriminin bazı temel kavramları hakkında şu yorumlarda bulunur:

Fransız Devrimi'yle birlikte ilk kez İslam dünyasıyla Dar-ül Harb'i birbirinden ayıran sınırı delen, Müslüman önder ve düşünürler arasında kabul gören ve Müslüman toplumun her kesimini az ya da çok bir dereceye kadar etkileyen büyük bir düşünce hareketliliğine tanık oluruz.

Batılı düşüncelerin 19. yüzyılda İslam dünyasında elde ettiği başarı, çoğu kez Batı'nın hızlı kalkınmasına ve Avrupa ekonomisinin, siyasetinin ve en nihayetinde askeri gücünün İslam dünyasının çoğunluğunda üstünlüğünü kabul ettirmesine bağlanır... Ancak bu yeterli bir açıklama değildir... Avrupa'nın zenginliği ve gücü, diğer Batılı düşünce kalıpları yerine neden Fransız Devrimi'nin bu kadar geniş bir kabul gördüğünü açıklamaz. Daha sonradan dönemin ve siyasetin ihtiyaçlarına göre değiştirilen bu düşüncelerin çekiciliği ilk olarak daha çok sekülerizmle ilişkilidir. Fransız Devrimi, entelektüel düşüncenin tamamen din dışı kavramlarla ifade edildiği Avrupa'daki ilk büyük sosyal ayaklanmadır. Sekülerizm bu haliyle Müslümanlar için pek çekici değildir, fakat Hıristiyan olmayan, hatta Hıristiyanlık karşıtı olan ve önde gelen savunucuları tarafından Hıristiyanlık'tan ayrıldığı vurgulanan bir Batılı hareket içinde İslam dünyası, kendi dini inanç ve geleneklerinden ödün vermeden Batı medeniyetinin gücünün elde edilmesi zor olan sırrını bulmayı umut edebilir.[\[1\]](#)

10 Kasım 1793'te Fransa'nın en büyük kilisesi olan Notre Dame Katedrali, daha önce görülmemiş bir manzaraya tanık oldu. Altı yüzyıldan fazla bir süre ulusun Hıristiyan kimliğinin bir simgesi olarak hizmet etmiş katedralin adı, devrimin heyecanı içinde Aklın Tapınağı olarak değiştirilmişti. Kilisenin orta bölümünde Greko-Romen motiflerle süslü kartonpiyerden yapılmış bir dağ maketi duruyordu. Özgürlüğü temsil eden beyazlar giyinmiş bir kadın, Akıl alevinin önünde eğilmiş, çiçekler ve bitkilerden oluşan bir tümseğe oturmuştu. Bu tersine çevrilmiş "tapınma töreni", Fransız Devrimi'nin Hıristiyanlık karşıtı programının en büyük simgelerinden olup devrim önderlerinin kilisenin ağır ve yerleşik bir parçası olduğunu düşündükleri şeyden kurtulma çabasını ifade ediyordu.

Devrimciler krallarla birlikte azizlere yapılan göndermeleri de ortadan kaldırmak amacıyla Paris'te bin dört yüz sokağın adını değiştirdiler. Rahipler, papazlar ve diğer din görevlileri görevlerini terk etmeye zorlandı. Fransa'nın Roma Katolik Kilisesi'yle asırlardır süren bağlantısını kökünden sökmek için genel bir çaba sarf edildi.

Tarihçi ve düşünür Alexis de Tocqueville'in daha sonradan yazdığına göre Hıristiyanlık düşmanlığı sınır tanımıyordu: "Fransa'da... Hıristiyanlık'a neredeyse taşkın bir biçimde saldırıldı ve onu bir başka dinle yer değiştirmek söz konusu değildi. İnsanları atalarının imanından vazgeçirmek için tutkulu ve ısrarlı çabalar harcandı.

Fakat imanlarını yitirmelerinin ardından ortaya çıkan boşluğu dolduracak hiçbir şey sağlanmadı.... 18. yüzyılın sonunda dinsel inancın her türlüüne karşı ulus geneline hâkim olan güvensizliğin Fransız Devrimi'nin gidişatı üzerine ağır basan bir etkisi olduğu şüphe götürmez.”

Yıllar geçtikçe biriken birtakım etkenler, Hıristiyanlık'a karşı yapılan bu saldırıyı doğurmuştu. 1789'da, devrimin hemen öncesinde mevcut olan gerilimlerden bazıları şunlardır:

1. Siyasi düzen (mutlak monarşi) ile siyasi gerçeklik (kralın gücünü her yönden sınırlandıran asillerin ve Roma Katolik Kilisesi'nin geleneksel imtiyazları) arasındaki gerginlik.
2. Katolik Kilisesi ve monarşinin geleneksel otoriter yönetimi ile Aydınlanma'nın entelektüel ileri gelenlerinin temsil ettiği insan aklına dayalı yaklaşım arasındaki entelektüel çekişme.
3. Sosyal gerilimler yüzünden aristokratlar, ticari çıkarlara sahip yükselen “orta sınıftan” ayrıldı ve her iki grup da, çok yoksul olmasına karşın en ağır vergi yükü altında ezilen geniş köylü sınıfından koşturdu.

Bu gerilimler 1789 Devrimi'nde patlak verdi. Şaşırtıcı olan şey, devrimin başlarda bazı ateşli Protestanlar tarafından desteklenmesiydi. Avrupa'da bu tutumu olumlu karşılayıp benimseyen duyarlı bir kitle de vardı. Toplum en sonunda krallar, asilzadeler ve din adamlarından meydana gelen azınlığın özel çıkarları yerine tüm toplumun iyiliğini gözetme ilkesine yöneliyordu.

Ne var ki, Fransa'daki devrimin gidişatı kısa zamanda ilk umutları söndürdü. Karışıklıklar ve çalkantılar birbirini ardınca geldi. Geleneklerden ve babadan oğula geçen elit yönetiminden kaçmak, özgürlüğün yeşermesi yerine yeni baskı odaklarının ortaya çıkmasına yol açtı. Yeni yöneticilerin yönlendirdiği gelişigüzel şiddet, eşitlik ilkesini ayaklar altına aldı.

20. yüzyılın şiddet dolu pek çok olayına tanık olmuş İrlandalı bir diplomat olan Conor Cruise O'Brien, 18. yüzyılda milliyetçilik veya ideoloji ruhunun büyümesinin doğrudan geleneksel dinin pahasına gerçekleştiğini gözlemler: “Eski doğaüstü Tanrı kavramı silinmeye başlarken O'nun yerini alan şey çoğu zaman Akıl değildi. Onların yerine dünyasal iman bildirgeleri taşıyan yeni vahiyler ve eskinin zalim rahip ve keşişleri kadar keyfi, küstah ve yobaz savunucular gelmişti.”

Hıristiyanlık tarihinde, Fransız Devrimi'nin Hıristiyanlık karşıtı hareketiyle şekillenerek dönüm noktası, Avrupa Hıristiyanlığı'nın dünya Hıristiyanlığı içindeki öncü konumunu yitirmesi oldu. Hıristiyanlık ideali, yaklaşık bin beş yüz yıl boyunca Avrupa'da egemen olmuştu. Bu çerçevede Hıristiyanlık'ın çıkarları ile Avrupa medeniyetinin çıkarları aynı gerçekliğin iki ayrı ifadesi olarak görülür. Fakat 18. yüzyılın sonunda bu ideal çok kötü yıprandı. Avrupa savaşları, “Avrupa'da birlik” düşüncesini baltalamıştı. On yedinci yüzyılın ortalarından başlayarak, giderek artan sayıdaki Avrupalı entelektüeller kiliselere saldırmak, ilahi vahyin geleneksel görüşlerini ve hatta Tanrı'nın varlığını bile (daha önce eşi görülmemiş bir adımdı) sorgulamak üzere doğal dünya, toplum ve genelde nesnelere doğası hakkında yeni fikirler geliştirdiler.

Ancak kilise tarihinde nasıl ki daha önce Hıristiyanlık'ın anayurdunda yaşanan denemeler imanın sonunu getirmediyse, 19. yüzyılın gidişatı içinde gerileyen Avrupa Hıristiyanlığı da Hıristiyan inancının çöküşü anlamına gelmedi. Hıristiyanlık'ın, anayurdu olan Doğu Akdeniz'de gerilemesiyle Avrupa'da yeşermesi nasıl eş zamanlı olduysa, şimdi de Hıristiyan Avrupa'nın çökmesi Avrupa'nın çok ötesinde Hıristiyanlık'ın büyümesiyle aynı döneme denk geldi. Okyanusun karşı kıyısındaki Kuzey Amerika'da, Birleşik Devletler şaşkırtıcı biçimde diri ve etkin iman olaylarına tanık oldu. 19. yüzyılın sonlarına doğru güçlü Katolik ve Protestan toplulukların bulunduğu Kanada, Birleşik Devletleri bile geride bırakan canlılıkta Hıristiyanlık uygulamalarına tanık oldu. Ayrıca 20. yüzyılın başlangıcında Hıristiyanlık'ın dünyanın çeşitli bölgelerinde gösterdiği büyüme, yalnızca bir yüzyıl önce akla gelmeyecek koşullar meydana getirdi. Bin yıldan uzun bir süredir Hıristiyan inancının kalbi olan Avrupa Hıristiyanlığı yitip gitse de, dünya genelindeki Hıristiyanlık ayakta idi.

[1] Bernard Lewis, *The Emergence of Modern Turkey* (Oxford: Oxford University Press, 1979), s. 53-4.

Bu Kitap beğendiniz mi?

Daha fazla ücretsiz e-Kitaplar [Hristiyan Kitaplar.com](http://HristiyanKitaplar.com)'dan indirebilirsiniz.

Mark A. Noll yazar olarak beğendiniz mi? [Yazarın tüm kitaplar şuradan indirebilirsiniz.](#)

[Türkiye'de Kilise Adresleri](#)

